

Right to Information Act 2005 ningdang suro ngitsarú khyang athonguba

1. RTI hitsú daseh azeh thsunohrú khúdu lile. Khúi khunú sorkar ko sorkar nguchila yarú azirútinú nguchibala amúlichí hironungba alang khúdu nú khyang thsatsa atsa júnung lile. yusi ningdang tsingthingde núh nú sorkarde yuje cho nguchinung ko lalingchehning thsa nguchingpú young. 12th Oct.2005 kangtinúlúh hiba daseh azeh thsunohrú tsú núkkehla zehle. múchungdí púmpúh thing túhpúm da kkeh zúhdu núyo athsalangti ningdang chúnje nguching.
2. Nahthingkeh: nguchibala azirúti apúmnú yuje ko khichinungthsa nguchinungla zikehning ko yuje múchoba múlinung ningdang lile.
3. Amúthsingcheh athonguba(the paradigm shift): Indiarú yuzinglanú lile.
 - (1) Hiba yuzingla Prime Minister makhang President mi tsiphunung múle(Indiarú tsuyuzing tsú hatsú roi alehchehba makhang tsiphunung alang múle)
 - (2) Khúi sorkarnú nguchitsinung liro ko suro ngitsarú nú thingyehre.
 - (3) Hila azirú ko amúlahrú khyang pathsa athichi makhang jingring júba múle.
 - (4) Hiba nguchi khunú sorkar nguchila yarú tsú surokhong ngitsarú ningdang athsingyurú kangsohcho lúmkehsohre.

RTI yuzing tsú India surokhong ngitsarú ningdangdu lile ko Jammu&Kashmirú hiba yuzing nú múthahpúnung.

4. RTI yuzing bohki núh nú masúh azirú (public Authority) chahnú yusi Information) khyúnung kohle.Public Authority púh yoba tsú hiri lile:
 - Central la,state la ko local bodies la nguchirúti khúi tsuyuzing bohki thricheh liro makhang state la makhang central lushula nguchi yaro arúde tsire.Hiba adúzú tsú President,the legislature ko judiciary ko chingkeh liba Ministerti,departmentti ko agencies hiri abúm hila zehle.
 - Jangjangthsa kangcheh liba múlong ko masúh NGOTi khúiri múchung khúdi makhang ananglangnú sorkar nú thsi troro hiri zehnung.Hiba adúzú tsú súrú múlong masúh múling nú thricheh lipú sorkar chah nú thsi arúku khyo yaro arú chah nú mi yusi Information) tsú khyúnung kohle.
5. Núh nú yusi tsú dudurú khyúnung?

Information adúzú masúh wúsú kúlúpcheh thricheh liba de tsire hiri tsú athrahyohchoti(records),thrahyoh shúti(documents),kkeh nú thrahcho(manuscript),memos, emails,opinions,advices,file notings,press releases,circulars,orders,logbooks,contracts,papers,samples,ko models hiri lile.adesú masúh electronic lanú chúroba adúzúnú fax,microfilm,microfiche,computer hiri lile.

6(a) Right to information adúzú nú yo athsalang hiri lile:

- (i) Yuzi thsacho shúti hiri khyúng documents,notes,extracts,contracts.
- (ii) Tsanú thingcho documents ko aba athrahyohchoti sorkar office lanú khyúng.
- (iii) Lang kúlúpde ko kuh thsade tsaro mútsaro tsa nú thingyehng.
- (iv) Yusi tsú Xerox,printout,disks hiri lanú khyúcheh khyúng.

(v) Kih múnýchoba makhanglang kúlúpde kohro amútsa yohba makhang cement amútsa bichirúamahnang yuzi júcho kohro samples khyúng.

6(b)(i)Hidanyesú yusi tsú adúzúnú limi nyúje yola akehta,limi arang khiyu, lúmchung chungbala scientific khúibade limi science múthemúdeh tsiro makhang India limi nú abarú limide achingkehdaala athsanyang chúroba thsakhaglú múkhyúcho júhnung.

(ii)Hitsú limi yuzing lahsahba khúdu thsanung.

(iii)Hitsú yukhabala núsú mómúlare makhang yukharú búmji nyúmcho roi thsanung.

(iv) Sú akang thsanye abu/abúkyú akang thsúrúla zúdusohre.

(v)Hiba yuzingla lahkehba tsú khahchi tsingba linung makhang tsingkyá tsingla linung ko yuzing khu nú khingchiba linung.

(vi)Limi kuhthsi shithsaphúleh arang khiyu ko amúthemúdeh ko múyurúti nú khyúnyúbala athsangthsi júkhang hiba yuzingla múthikehre.

(vi) Múyurú khyang múthesohnung thsa khúdu múthsakhaglú ngitsarú khúdu chah khingchi múlang yangchiba tsúlú hiba yuzingla múthikehre.

(vii) Limi palang shúkehtala nú athrahcho shúti múkhyúchonung.

(viii) Cabinet khúibade amongthriba yuzing kúlúprú tsiro hatsúba nú athrongchek múkhyú tizah yusi dusú misha múbichinung.

(ix) Hiba khunú Parliament makhang state legislature la thsathsa atsa thsanyang júhnung thsakhaglú yuzing bohki múthikehre.

(x) Nabi nú múyurú mújingchoba yusi bichiba makhang kohtitang thsanú bichiba yusi tsú PIO nú múyurú jingchobala longkyang múthsa tizah yuzingla múthikehre.

Hidanyesú,khiyu khúi parliament makhang state legislature la múthesohro,hatsú núkhyangsú múmúyúmpúh múthesohnung.Athahlang joliba yuzing bohki zehlikhanglú yusi tsú achangsholú nú khyang júhnung.Yuzing schedule 2 la zehcho roi intelligence ko security organizations hiri lú hiba RTI yuzing lanú khuchúre danye athsanyang chúrosohba ko múyurú yo alanglang thsanyang júba (Human rights violation) hiri lú hiba yuzingla lahkehre.

Office ti la athahti apúm public Information Officers(PIOs) makhang Assistant Public Information Officers(APIOs) linung.Núh nú yusi tsú public Authority chah PIO ko APIO khu khyúnung kohle.

7.Bekhyah akizah: Yusi ngunung bekhyah akizah tsú:

Nú yo akichiba yusi tsú khyúchonung múkhyúchonung tsú PIO nú angang kizah liba tsú khyonú nyúmong 30 kahla nú tsitsa júnung. Núyo application tsú APIO khehla nyúmong 35 kahla nú khyúcho nú linung thsúdahle. Nyú khúdu akang khúmchonung makhang nyúje ningdang tsú 48 hours lanú yusi tsú yangchibae.

Human rights violation nyúm múlang júbba yusi sophonung tsúlú nyúmong 45 bohkinú information commission chah nú amúlaba thsúdahle.

8. Thsi achangnah trúpthri(fee structure)

Application (Basic) fee	Yusi liba(cost information)(additional fees)	Thsi júbba yangthsa (Mode of payment)
Rs.10.00	<ul style="list-style-type: none"> • A4/A3 paper-page khúdula Rs.2.00 • Paper adiuba(larger paper)-Yujeba angang (actual cost) • Múkyúpúh nyehchehcho shúti-Yujeba angang (Actual cost) • Photocopies/extracts of printed publications-page múipi Rs.2.00 • Floppy/diskette-disk khúdula Rs.50.00. • Kyonguba/ayangthsa(samples/models)-Alichho thsidu (Actual cost) • Inspection of records-Akhudiba konda tsú thsi múkhyúning ko akhanglang konda múipi Rs.5.00 khyúning. 	<ul style="list-style-type: none"> • Thsi júbba receipt khyúning. • Demand draft • Banker's cheque

Amúthenung :surokhong ngitsarú súrú apohki jingtrang surola liro (below poverty line) arúh ningdanglú fee múlinung.

9.Akichiba

(a). Akhudiba akichiba:

- Adúzúnú PIO makhang APIO nú núyo application tsú múkhyúcho júhkhang núh nú First Appellate Authority de kichinung kohle.
- PIO athrongchekh khunú núh wahsohkan núh nú First Appellate Authority de kichinung kohle.
- Fee duh hie múli ala chingkhaglú núh nú First Appellate Authority de kichinung kohle.
- Yusi tsú bekhyah kizah liba bohki nú mújúhkhang núh nú First Appellate Authority de kichinung kohle.
- Yusi júbba latsú arahkkeh,amúpisa makhang amúthsalang júhkhang First Appellate Authority de kichinung kohle.
- Longmúhsúba yusi júhkhang First Appellate Authority de kichinung kohle.
- Núh nú khyúnyúba tsú mahpú apa júhkhang First Appellate Authority de kichinung kohle.

Bekhyah zingsah liba achangkaba nyúmongla nú dikehpú nyúmong 30 abohkinú núyo akichiba tsú PIO makhang APIO khyang júh nung kohle.

Núyo akichibala hiri zehnung thsúdahle:

- (i) Applicant yo aning ko address.
- (ii) PIO yo address ko aning.

- (iii) Núh nú khúiba order michah akichiba thsaro hatsúla atsitsa apisa zehjúng adúzúnú No.date ko PIO .
- (iv) Akichibala tsú akhikyah nú yuje tsú júng.
- (v) Arúku ningdang akichiba.
- (vi) Duh ningdang arúku chingro adúzú zeh júng.
- (vii) Yuzing yo akhasah zeh júng (provisions).
- (viii) Yukhabala akichirú nú tsitsa yangchicho zehbae.
- (ix) Kichicho athrongcheh khyúnung ningdang masúh yusi aba zehnung thsúdahle.

Akichibala shúti hiri zehnung thsúdahle:

- Akichiba tronung ningdang order attested copy yohbae.
- Akichiba shútila rúkunung ningdang akichirú(appellant) nú shúti (documents) copies yohbae.
- Akichiba la documents yo index yohbae.

Nú yo lúmmúsúba (complain) tsú masúh bekyahla Nagaland State Information commission yang júhning kohle adúzúnú (i) (a) PIO makhang APIO throchekh múlichokhu núyo shúti tsú submit múthsachekh khanglú.

(b) Adesú PIO makhang APIO nú núyo application múkhyúcho khang núhnú Nagaland state Information Commission yang júhning kohle.

(c) PIO nú núyo akichiba shúti tsú appellate Authority yang forward múthsa júhkhaglú Nagaland State Information Commission yang júhning kohle.

(ii) Yusi shulem kichicho múnyi júkhang Nagaland State Information commission yang júhning kohle.

(iii) Bekhyah azingsah liba bohki núyo akichiba múlaling júhkhag Nagaland State Information Commission yang júhning kohle.

(iv) Thsi adúzú múlibala ala chingkhag Nagaland State Information Commission yang hinung kohle.

(v) Núh nú yusi tsú amúpisa makhang arahkkeh ebú múthe khang Nagaland State Information Commission yang júhning kohle.

(vi) Yuzing bohki nú akichiba makhang aba order khyúchehning ningdang kichide mútikekhag Nagaland State Information Commission yang júhning kohle.

Adúzúnú RTI nguchi wúde azirú khúru nú múnguchi júnyo makhang imohpú yokhang makhang músimújúba shirú khang Commission yang athrahcho khu joliba ajinglang address la múthesohng:

Nagaland State Information Commission
 Old Secretariat Complex
 Post Box -148,
 Kohima, Nagaland-797001
 Tel.(0370)2291595(o) Fax2291798,
 Email:cic-nagaland @yahoo.co.in
 Website:www.nisic.gov.in.

(b)Anyúuba akichiba

Núh nú akichiba júhba tsú First Appellate Authority nú nyúmong 30 lanú 45 bohki la athrongcheh múkhyújúh khang ko núlong múnyúp khang yujeba núh nú akhu akichiba júhba lanú dikehpú makhang athrongcheh khyúkho linung thsacho lanú khipú nyúmong 90 abohkinú núh nú Information Commission yang akichiba hinung kohle.

10. Akhingchi júba: Ajinglang joliba hiri tsú PIO makhang aba azirúti nú thsameh khang nyúmongla Rs.250.00 khyúnung ko khiyu aichi atronguba nú Rs.25,000.00 Nagaland State Information Commission nú akhingchi thsi tsú arúde khyúnung.

(i) Duh adúzú múlipú application múkhyúcho khang.

(ii) Yusi ningdang kichide longmúlang makhang yumútsi yusi tsú mújúhkhang.

(iii) Bekhyah azingsahcho bohkilanú yusi mújúh khang.

Iv) Múthejongnú asa yusi tsú arahkkeh makhang amúpisa makhang amúnúlang núba yusi júhkhang.

(v) Yusi tsú thsanyangpeh júhkhang.

(vi) Yusi júhde yadi makhang thsúti júhkhang.

11. Application thrahnung ningdang athonguba:

- i. Aziru súnú yusi tsú biro tsa nú tsúpng.
- ii. Akhudi núh nú application submit thsa libala yusi múthenyú khang makhang ayangchiba linyúkhang RTI biching. Adúzúnú núh nú núyo yahthri(passport) chúnye júkho nyúmong khúu RTI file thsakhang RTI application khu mútronung. RTI application tsú bekhyah azingsahcho khupúdu file thsanung kohle.
- iii. Yusi tsú amúkang nú múnungung. Núh nú yusi licho ningdang (for the cost of information) thsi júhnung thsúdahle. Duh ningdang thsúdahrúnang hatsú tsingthing, hatsú múthsakhang akalang núh nú thsi atrong júhnung kangnung.
- iv. Application tsú PIO address yang plain paper lanú English makhang Hindi makhang palu yulanú thrahpú júng.
- v. Núh nú duh ningdang thrahúnang application la tsú dee tsi tsa pisa thrahng makhang kohroti yuzi júhcho samples yoh júng. Núh nú yutsú mútsitsa tsingthing khang, núh nú amútsitsa ngunung. Duh thsúdahrúnang atsitsa thrah júng. Arú khyang thrahde tsú list kúlúppú júng.
- vi. Núh nú thsúdahba tsú recordti yo bekhyah tsú yoh thrahng.
- vii. Núh nú thsúdahba yusi la tsú form tsú zeh nú thrahng.
- viii. Núh nú khyúnyúba yusi latsú mode of communication tsú zeh thrahng.
- ix. Nú yo atsitsa chitachotaba júng. PIO nú hiba la alinung thsanye aba yusi hila nú múthesohnung.
- x. Núyo application de aroh Rs.10.00 júhnung thsúdahle, hiba tsú thsi kongnú nye makhang Demand Draft makhang banker's cheque khu júng.
- xi. Yusi (information) ningdang tsingthingde adúzú (reason) júhnung múthsúdah.

- xii. Nüh tsú abohki surola lirú(below poverty line) thsakhang núyo shúti khu ration card ko ID card hiri ngusohng ko júng,duno arú ningdanglú thsi múkhyúnung ko yusi tsú amúkangnú ngunung.

12. Alúmkehnung khúrú

- i. Nüh nú yusi ningdang kichiba tsú PIO makhang APIO arúde chingkeh múliba thsanye núyo application tsú arúh nú imoh múthsanung.
- ii. Adúzúnú núyo application tsú azirú (Public Authority) khyang submit thsaba tsú abi yo múthsa khang abi nú núyo application tsú azirú aba khyang júhmúchinung ko abarú khyang júhmúchicho yusi tsú nú khyang nyúmong 5 abohki nú núde yusi júhnung.
- iii. Akichiba shúti tsú nüh nú múthrahchehkhaglú PIO arúku khyonú abi thrahsong makhang nüh tsú jahloh hiloh múchimúchúmrú thsakhang abi arúku khyúnung kohle.
- iv. PIO chah nú núyo application ko application fee amúthesohba receipt (acknowledgement receipt) khyúng.
- v. Yusi ningdang thsi júhba de aroh aba atsitsa khyúbúlongcho PIO chah nú amúthesohba ngunung thsúdahle. Nüh nú thsi mújúhdashi nú khyang yusi mújúhnung. Alichó ngang múthesohba nyúmong(date of intimation of the cost) ko nüh nú thsi júhba nyúmong (date when you pay) anyúh kahla adukah bekhyah de tsú intervening period tsire, hiba bekhyah tsúlú akizah joliba bekhyah la múyohnung.
- vi. Akichiba ningdang thsi múkhyúnung.

13. Aronung ningdang: Athingnung múlichicho khu nú dusú amúlichí múngunung, danye amúlichinungla tringtring yachehba khu nú lúpchola amúlichí ngure.

RTI yuzing hitsú aronung shang ningdang atsauba múnguceh khúdu lile.

Núyo alanglang ade yangching ko ade nguching.

“Khodesú múkih múde nguchiba tsúnú amúlong tsú múthsanyang júre danye ledenú ngitsarú atsanú músi mújúhcho khu nú amútsa tsú chúrore.”

“Khanglú surokhong ngitsarúti nú yujemúcho nguchirú ko athsamehrú khyang múlang mújúhkhaglú amútsa nguchinung suro ngitsarúnú thsúchirú roie.”

“Yangthsathsabala yuje múcho liba khu nú surokhong ngitsarú tsú amichahbala múlichehsohre ko asúde mi aning múli kangsohre” Shiv Khera.

Published under the project on capacity Building for Access to Information by:-

RTI Cell,

ATI

Kimho

Kohima

Nagaland- 797003,

Tel:(0370) 2280068(0) .